

PEDAGOGIK MAHORAT

MS
2022

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

Maxsus son

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2022

Boburshox NURULLAYEV

Buxoro davlat universiteti

2-bosqich magistranti

Sanoqul DO‘STOV

Buxoro davlat universiteti professori,

pedagogika fanlari nomzodi

FOLKLOR QO‘SHIQLARINI TANLAB OLISHGA QO‘YILADIGAN METODIK TALABLAR

Ushbu maqolada o‘zbek xalq qo‘shiqlari yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalashdagi o‘rni haqida bayon etilgan. Xalq qo‘shiqlari inson hissiyotiga kuchli ta‘sir eta olish xususiyatiga ega bo‘lib, axloqiy tarbiyaning muhim manbaidir. Hayotning betakror qirralari va ijod ahlining lirik kechinmalarini o‘zida aks ettirgan folklor qo‘shiqlari o‘quvchilarning ongida ham nozik kechinmalarni uyg‘otib, ularni go‘zallik olamiga olib kirishi, go‘zallikka mehr-muhabbat uyg‘otib, o‘qishda va mehnatda faollikka ruhlantirishi shubhasizdir.

Kalit so‘zlar: folklor, metod, estetika, alla, kuy, mahalliy uslub, xalq qo‘shiqlari, madaniyat, sub madaniyat, musiqa, qo‘shiq, ohang, hissiyot, ma‘naviyat, axloqiy madaniyat, san‘at, adabiyot, pedagogika, xonanda.

В статье рассматриваются методические аспекты в выборе фольклорных песен. Ознакомление с национальной культуры. Обсуждаются структура личности, место детского фольклора у школьников, целенаправленные педагогические процессы формирования и интеграции нравственных качеств.

Ключевые слова: метод, фольклорные песни, культура, музыка, песня, чувство, способность, структура, педагог, национальная культура.

This article describes the role of Uzbek folk songs in educating the younger generation. Folk songs have a strong influence on human emotions and are an important source of moral education. Folk songs, reflecting the unique aspects of life and the lyrical experiences of the creators, awaken in the minds of students the subtle experiences and bring them into the world of beauty, awakening a love for beauty, reading and inspiring activism in labor.

Key words: folklore, method, aesthetics, alla, melody, local style, folk songs, culture, subculture, music, song, melody, emotion, spirituality, moral culture, art, literature, pedagogy, singer.

Kirish. Yosh avlodning hayot va san‘atdagi go‘zalliklarni teran idrok tishlari, ularning estetik tuyg‘u va badiiy didlarini o‘stirishda adabiyot, madaniyat va san‘at katta ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham pedagogika fani, ta‘lim amaliyotida o‘ziga xos maktab yaratgan mashhur olimlar va tarbiyachilar yosh avlodga beriladigan bilimlar tizimida estetik mazmun va mohiyat kasb etuvchi bilimlarga alohida ahamiyat berganlar. Ular estetik tarbiyaga dahldor har bir mashg‘ulot shaxsning barkamol rivojlanishiga samarali ta‘sir o‘tkazishini ta‘kidlaganlar.

Asosiy qism. Xalqning tarixiy taraqqiyoti mobaynida yaratilib kelinayotgan san‘atning, uning sarchashmalaridan bo‘lgan xalq og‘zaki ijodi namunalari, qo‘shiqlar va musiqaning yoshlar estetik didi va tuyg‘usini, dunyoqarashini o‘stirishdagi ahamiyati beqiyosdir. Hayotning betakror qirralari va ijod ahlining lirik kechinmalarini o‘zida aks ettirgan folklor qo‘shiqlari o‘quvchilarning ongida ham nozik kechinmalarni uyg‘otib, ularni go‘zallik olamiga olib kirishi, go‘zallikka mehr-muhabbat uyg‘otib, o‘qishda va mehnatda faollikka ruhlantirishi shubhasizdir.

Har bir inson bolaligidan boshlab san‘at og‘ushida yashaydi. Uning qulog‘iga azon aytilgandan keyin, kiradigan birinchi san‘at namunasi ona allasidir. Ona allasi esa dunyodagi barcha xalqlarning eng ajoyib va mumtoz asari, asrlar osha qadri oshadigan, insoniyat yashar ekan, u har bir davrda ham aziz bo‘lib qoladigan bebaho qo‘shiqdirki, buning sehrini bilmagan odamning o‘zi yo‘q. Insonni go‘dakligidayoq san‘atning sehrli olamiga ilk mehrini uyg‘otadigan va umrbod unga oshno qilib qo‘yadigan ham ana shu ona allasidir. Shunday ekan, bolada go‘dakligidayoq nish ura boshlagan bu ezgulikni ulg‘aygan sari kuchaytira borish kerak bo‘ladi. Demak, estetik tarbiyaning xalq qo‘shig‘i shaklidagi birinchi omili bu ona allasidir. Ayniqsa, o‘zbek onalarining allasi ma‘naviy-ruhiy jihatdan o‘ta ta‘sirchan vositadir.

Inson ulg‘aya borgan sari uning g‘oyaviy, axloqiy va madaniy saviyasi shakllanishiga imkon oshib boradi. Estetik saviyaning shakllanishi va rivojlanishi ham ana shu jarayon bilan birga kechadi. Bu, o‘z

---

navbatida, tarbiyaning barcha jihatlarini bilan chambarchas bog'liq bo'lib, yuksak insoniy dunyoqarashning shakllanishi bilan uyg'unlashib ketadi. Shuning uchun ham o'quvchilarga estetik tarbiya berish bilan shug'ullanuvchi pedagog-tarbiyachilar bu ishning umumlashgan holda olib borilishi zarurligini unutmasliklari kerak. Bu, ayniqsa, umumiy o'rta ta'lim maktablarida estetik tarbiya bilan shug'ullanadigan o'qituvchilarga taalluqlidir.

Ayni paytda e'tirof etish joizki, folklor qo'shiqlarining barchasi ham estetik tarbiya vositasi sifatida qo'llanilishi maqsadga muvofiq bo'lmasligi mumkin. Shuning uchun ham muayyan guruhning qiziqishlari, ehtiyojlari, estetik saviyalari, mahalliy muhit va an'analarni qat'iy tarzda, e'tiborga olgan holda estetik tarbiya vositasi sifatida qo'llaniladigan folklor qo'shiqlarining mazmuni, ko'lamini muayyan pedagogik talablar asosida tanlab olish talab etiladi.

O'zbek xalqining turli mavzulardagi qo'shiqlari vositasida o'quvchi-yoshlarni estetik tarbiyalashda qo'llaniladigan namunalarni saralash mezonlari nimalarga, qanday talablarga asoslangan holda ishlab chiqiladi? Xalqimizning badiiy-musiqiy merosida yaxshi qo'shiqlar ko'p. Ular ko'p asrlardan beri yillar sinovidan o'tib, turli avlod vakillariga munosib xizmat qilib kelayapti. Bunday qo'shiqlar ko'plab avlod tomonidan kuylanib, bugungi kunda ham xalqimizga zavq-shavq bag'ishlamoqda.

Qo'shiq san'ati haqida fikr yuritilganda uning tarkibiy tuzilishini yaxshi o'rganish juda muhimdir. Qo'shiqning estetik ta'sir kuchi va xarakteri shu qismlarning har birida, ayni vaqtda ularning o'zaro bog'liqligi va yaxlit holdagi ta'siri bilan belgilanadi. Shu ma'noda qo'shiqning musiqiy ohangi, uning eng muhim jihati hisoblanadi. Ohangda qo'shiqning g'oyaviy-badiiy mazmuni o'ziga xos usulda, musiqiy tovushlar shaklida ifodalanadi. Ohang qo'shiq mazmuniga mos bo'lishi lozim. Ohang betakror, unda rang-barang nozik tovushlar, usullar, ifodalash vositalari uyg'unlashgan bo'ladi. Ohang faqat lirik, zavqli tuyg'ular uyg'otmaydi, u g'amgin, achchiq, iztirobli, mungli kayfiyat uyg'otishi ham mumkin. Sevgi haqidagi ko'plab qo'shiqlarda sevgisiga yetisha olmagan oshiq-moshiqlarning ohu-nolalari, orzu-armonlari, go'zal ihtirolari aks etishi fikrimizning dalili bo'la oladi. Demak, ohang hayotning shodligi, g'am-alami, ayrilig'ini ifodalovchi qo'shiq mazmuniga bog'liq bo'ladi. Shundan kelib chiqib, qo'shiq matni bilan ohangining munosib, muvofiqligini bosh mezon sifatida e'tirof etish mumkin.

Kuyni musiqa bilan ta'minlash ham estetik ahamiyat kasb etib, u qo'shiq san'ati qudratida katta o'rin tutadi. Qo'shiq kuyining qaysi musiqa asboblari bilan ijro etilishi ham yuqoridagi jihatlardan biridir. Qo'shiqning yuqori badiiy saviyada ijro etilishi, uning estetik ta'sirini oshiruvchi muhim omildir. Ifodalilik, yaxshi ovoz, qo'shiqning matni va uning g'oyaviy mazmuni, tarbiyaviy ta'sirning eng kuchli vositasidir. Qo'shiq san'ati tarkibidagi yana bir muhim jihat, bu xonandalarning ijrochilik mahoratidir. Qo'shiqni ijro etishda birinchi galda ohang jozibadorligiga, ovozning musiqiylikligiga erishish kerak. Ijrochi shu ohangdor musiqiylikdan mohirona foydalanib, yuksak ijrochilik mahoratiga ega bo'lishi, qo'shiq ohangidagi sirni farqlay olishi kerak. Xonandaning dildan jo'shib kuylashi estetik tarbiyada qo'shiq san'atiga yoshlarni oshufta qilishning zarur shartlaridan biridir. Demak, qo'shiqchilikda bu san'atning barcha tarkibiy jihatlarini uyg'unlashgandagina u yoshlarni estetik va axloqiy tarbiyalashning muhim vositasiga aylanadi.

Ko'rib o'tilgan jihatlarining birontasida buzilish sodir bo'lsa, uning estetik qiymati yo'qolib, ta'siri kamayadi. Shu bois folklor qo'shiqlarini tanlab olishda yuqorida ta'kidlab o'tilgan jihatlariga javob beruvchi omillar, mezonlar inobatga olinishi shart.

Muhokamalar va natijalar. Umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi badiiy havaskorlik darslarida folklor qo'shiqlari bilan ishlash uchun, avvalo, dars ishtirokchilarining, musiqa-ashula o'qituvchilarining hamda darslarning badiiy rahbarlari ishini shunday tashkil qilish lozimki, unda o'quvchilar badiiy havaskorlik darslarida folklor qo'shiqlari bilan tanishib, ularni o'rganishi, tinglashi, ayrim qo'shiqlarga bag'ishlangan suhbat, taniqli xonandalar bilan uchrashuv kechalarida qatnashishlari jarayonida qo'shiqda ifodalangan badiiy obrazlar, his-tuyg'ular og'ushida o'zini sezishini ta'minlash lozim. Kuy-qo'shiqlardagi sehrli joziba, ezgulikka chorlovchi musiqiy ohanglar idrok etuvchining hayolida, kechinmalarida, estetik hissiyotida qayta ishlanib, uning o'z tajribasiga aylanadi, yangi hissiyotlarni, insoniy tuyg'u va munosabatlarni vujudga keltiradi. Shu jihatdan musiqa to'garaklari oldida o'quvchilarda folklor qo'shiqlariga nisbatan muayyan munosabat, qiziqish, havas, pirovard natijada muayyan mahorat ko'nikmalarini shakllantirish asosiy vazifa qilib qo'yilishi zarur. Folklor qo'shiqlari vositasida san'atning ijtimoiy roli va vazifasi yaxlit tasavvur qilinishi natijasida o'quvchilar ma'naviy olamidagi o'zgarishlar, yangi jihatlar paydo bo'lishi jarayoni tezlashadi. Bo'lg'usi pedagoglarni folklor qo'shiqlari vositasida estetik tarbiyalash bir qancha maqsadlarni ko'zda tutadi. Bizningcha, badiiy havaskorlik, ashula darslariga jalb tilgan o'quvchi yoshlar bilan bu borada ish olib borishda, avvalo, quyidagi jihatlariga alohida ahamiyat berish lozim:

1. O'zbek folklor qo'shiqlari va kuylari yoshlarning ma'naviy olamiga emotsional ta'sir ko'rsatishi va bu borada yetarlicha samara berishiga erishish.

2. San'at bilan voqelikning ijtimoiy roli va ahamiyatini ta'kidlagan holda ularning sertarmoq turlarida folklor qo'shiqlarining o'rnini, badiiy qimmatini, umummadaniy timizdagi mohiyatini to'g'ri anglab olishga ko'maklashish.

3. O'quvchilarda san'atga oid bilimlarni mustahkamlash bilan birga ularda bu boradagi yengil-yelpi, mazmunan sayoz, ta'sirsiz va chet el ohanglariga solib aytilgan, o'zbek musiqa madaniyati an'alariga zid bo'lgan qo'shiqlarga nisbatan murosasizlik tuyg'ularini hosil qilish.

4. O'quvchilarni folklor qo'shiqlarini ma'naviy-axloqiy, falsafiy, ijtimoiy-siyosiy tomondan to'g'ri baholay olish, ularning tarbiyaviy xususiyatlarini anglashga o'rgatish.

5. Maqsad folklor qo'shiqlari bilan ishlash bo'lsa-da, o'quvchilarda san'atning boshqa turlariga ham mehr-muhabbat uyg'otish, ularning umumiy madaniy saviyasini kengaytirish.

6. Xalq qo'shiqlaridagi nazmiy matnning mazmunini tarbiyaviylik nuqtayi nazaridan tahlil qilib uni talabalar ongiga to'laligicha yetkazish.

O'quvchilarni estetik tarbiyalash jarayonida yuqorida sanab o'tilgan pedagogik omillarni inobatga olish ko'zlangan maqsadga erishishni kafolatlashi mumkin.

O'quvchilarga estetik tarbiya berishda boshqa vositalar qatorida xalq san'atining eng ommaviy va ta'sirchan turlaridan bo'lgan folklor qo'shiqlarining roli va ahamiyati beqiyos bo'lgani holda, ulardan foydalanishda ham o'ziga xos me'yorlar bo'lishi lozim.

Xulosa. O'quvchilarga har qanday xalq qo'shig'ini, termasini, laparlari va o'lanlarini, maqom yo'llarini, uning sho'balarini o'rgataverish, mashg'ulot va konsert repertuarlariga kiritaverish yaramaydi, albatta. Bunda barcha ishlar maqsadga yo'naltirilgan holda muayyan pedagogik asos, pedagogik aprobatsiyadan o'tgan metodika zamirida olib borilishigina kutilgan samarani berishi mumkin. Shuning uchun ham bu borada birmuncha ishlar amalga oshirilishi kerak bo'ladi. Bular, o'z navbatida, estetik tarbiya sohasidagi bajarilishi kerak bo'lgan vazifalar jumlasiga kiradi.

Adabiyotlar

1. Jo'rayev M. Folklorshunoslik asoslari (O'quv qo'llanma). –T.: “Fan”, 2009. – 192 b.
2. Jo'rayev M. O'zbek mavsumiy marosim folklori (O'quv qo'llanma). – T.: “Fan”, 2009. – 294 b.
3. Lutfullayev X. Folklorlikda qo'shiq ijrochiligi (O'quv qo'llanma). –T.: “Respublika metodika va axborot markazi”, 2008. -80 b.
4. Safarov.O., Atoyev O., To'rayev F. “Buxorcha” va “Mavrigi” taronalari. – T.: “Fan”, 2005. – 278 b.
5. Safarov O. Folklor bebaho xazina. - T.: “Muharrir” nashriyoti. 2010. – 176
6. Nurullayev F. Musiqa ta'limida Buxoro folklor qo'shiqlarini o'rgatishning ilmiy-metodik xususiyatlari. (PhD) Diss.ishi. 2021-yil.